

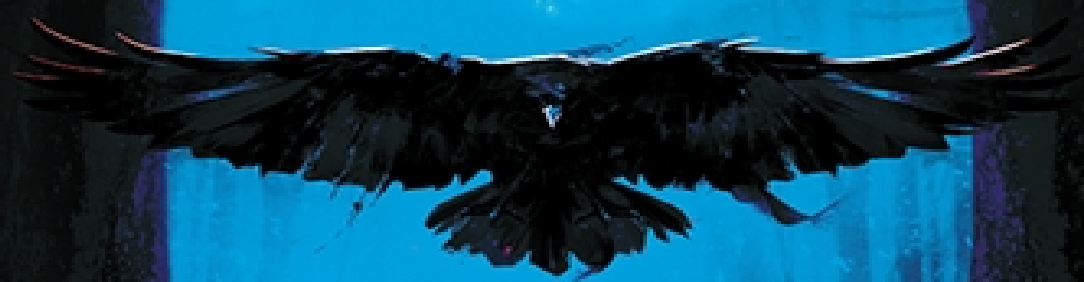
Повна темрява. Без зірок

Про книгу

Усередині кожного з нас живе незнайомиць! Мирний фермер підмовляє сина вбити матір... Авторка детективів відчайдушно хоче помститися ґвалтівникові, і її помста буде страшнішою за його злочин... Смертельно хворому чоловікові пропонують 15 років життя, але яка ціна?.. Жінка дізнається, що її коханий — маніяк і вбивця.

Ці незнайомці живуть поруч із нами, і ми самі можемо стати ними!

С Т І В Е Н
К І Н Г

ПОВНА ТЕМРЯВА
БЕЗ ЗІРОК

CTIBEH
KIHГ

**STEPHEN
KING**

**FULL DARK,
NO STARS**

STORIES

**СТІВЕН
КІНГ**

**ПОВНА ТЕМРЯВА
БЕЗ ЗІРОК**

ЗБІРКА

ХАРКІВ **КЛУБ**
2020 **СІМЕЙНОГО**
ДОЗВІЛЯ

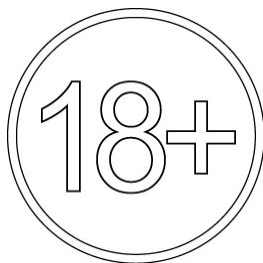
КЛУБ СІМЕЙНОГО ДОЗВІЛЛЯ

Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля»
2020

ISBN 978-617-12-8164-6 (epub)

Жодну з частин цього видання не можна копіювати або відтворювати в будь-якій формі без письмового дозволу видавництва

Електронна версія зроблена за виданням:

Перекладено за виданням: King S. Full Dark, No Stars : Stories / Stephen King. — New York : Scribner, 2010. — 384 p.

Переклад з англійської *Олександра Красюка*

Обережно! Ненормативна лексика!

Дизайнер обкладинки *Петро Вихорь*

Кінг С.

К41 Повна темрява. Без зірок : збірка / Стівен Кінг ; пер. з англ. О. Красюка. — Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2020. — 480 с.

ISBN 978-617-12-8106-6

ISBN 978-1-4391-9256-6 (англ.)

Усередині кожного з нас живе незнайомиць! Мирний фермер підмовляє сина вбити матір... Авторка детективів відчайдушно хоче помститися гвалтівникові, і її помста буде страшнішою за його злочин... Смертельно хворому чоловікові пропонують 15 років життя, але яка ціна?.. Жінка дізнається, що її коханий — маніяк і вбивця...

Ці незнайомці живуть поруч із нами, і ми самі можемо стати ними!

УДК 821.111(73)

© Stephen King, 2010

© Depositphotos.com / Nik_Merkulov, khius, обкладинка, 2020

© Nemigo Ltd, видання українською мовою, 2020

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», переклад, 2011

© Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», художнє оформлення, 2020

1922

11 квітня 1930
Готель «Магнолія»
Омаха, Небраска

ДОВОДИТЬСЯ ДО ВІДОМА ЗА НАЛЕЖНІСТЮ

Моє ім'я Вілфред Ліланд Джеймс, і це моя сповідь. У червні 1922 року я замордував свою дружину — Арлетт Кристину Вінтерс Джеймс — і схоронив її тіло, запроторивши його у старий колодязь. У скоєнні цього злочину мені допомагав мій син Генрі Фрімен Джеймс, хоча, будучи віком 14 років, відповідальності він не підлягає; це я хитрістю вплутав його в цю справу, граючи на його страхах та перебиваючи впродовж двох місяців його цілком нормальні заперечення. За це мене бере жаль навіть більший, ніж за скоєним злочином, з причин, які висвітлить цей документ.

Мотивом, що призвів до мого злочину й прокляття, були 100 акрів доброї землі неподалік Гемінгфорд-Хоум¹ у штаті Небраска. Цю землю заповів моїй дружині Джон Генрі Вінтерс, її батько. Я прагнув додати цю землю до моєї спадкової ферми, площа якої у 1922 році становила 80 акрів. Моя дружина, котра ніколи не тішилася з фермерського життя (чи з ролі дружини фермера), воліла продати ту землю за готівку компанії «Фаррингтон». Коли я спитав у неї, чи дійсно вона хоче жити з навітряного боку свинобійні Фаррингтонів, вона сказала мені, що разом із її батьківською спадщиною ми можемо продати також усю ферму — ферму ще мого батька й діда! Коли я запитав її, що ж ми робитимемо з грошима й без землі, вона відповіла, що ми можемо переїхати до Омахи або навіть до Сент-Луїса² й відкрити крамницю.

— Я ніколи не житиму в Омасі, — заявив я їй. — Міста, вони для дурнів.

У тому-то й полягає вся іронія, якщо зважати на те, де я зараз живу, але довго я тут не житиму; я знаю це так само точно, як знаю, що то за звуки я чую в стінах. І ще знаю, де я опинюся після того, як завершиться моє земне життя. Цікаво мені, чи може Пекло виявитися гіршим за місто Омаха. Можливо, воно й є містом Омаха, лише без гарного сільського краєвиду навкруги; сама лише задимлена, засмерджена сіркою порожнеча, повна погублених душ на кшталт моєї.

Ми зятято сперечалися щодо тих 100 акрів упродовж усієї зими й весни 1922 року. Генрі, хоч і схилився на мій бік, застряг десь посередині; він завдячував матері зовнішністю, але був схожий на мене своєю любов'ю до землі. Він був слухняним хлопчиком, без сліду пихатості, притаманної його матері. Знову й знову він повторював їй, що не має ніякого бажання жити в Омасі чи в будь-якому іншому місті і поїде туди, тільки якщо ми з нею дійдемо якоїсь згоди, чого досягти нам так і не вдалося.

Я вже гадав, чи не звернутися по допомогу до Закону, маючи певність, що будь-який суд у країні підтримає у цій справі мою прерогативу її Чоловіка вирішувати питання використання й призначення тієї землі. Проте щось мене утримувало. Се не був страх перед пересудами сусідів, мені байдужі були сільські плітки, се було щось інше. Я дійшов до того, що почав ненавидіти її, розумієте? Я дожився до того, що бажав їй смерті, отже, саме це мене й стримувало.

Я вважаю, що всередині себе кожна людина має ще й іншу людину, чужака, Підступника. Я певен, що під березень 1922 року, коли небо над округом Гемінгфорд засиніло і кожне поле перетворилося на поплямоване снігом грузьке болото, Підступник усередині фермера Вілфреда Джеймса вже ухвалив вирок моїй жінці, тим самим вирішивши її долю. Се також є різновидом найвищої міри правосуддя. Біблія каже, що невдячна дитина подібна зміїному зубу, а гаркітлива й невдячна Дружина набагато за те дошкульніша.

Я не якийсь там монстр; я намагався врятувати її від Підступника. Я їй пояснював, що, якщо ми не зможемо дійти згоди, їй доведеться переїхати до своєї матері у Лінкольн³, це за шістьдесят миль на захід — добра відстань для відокремлення, котре не є справжнім розлученням, хоча й означає руйнацію подружнього союзу.

— І залишити тобі мою батьківську землю, звичайно? — перепитала вона, підсмикнувши головою. Як же я на той час уже зненавидів оте її зухвале смикання головою вгору, наче в погано видресуваного поні, і те її коротке форкання, що завжди цьому руху акомпанувало. — Цього не буде ніколи, Вілфе.

Я сказав, що відкуплю в неї ту землю, якщо вона наполягає. Це забере якийсь час — років вісім, можливо, десять, — але я виплачу їй усе до останнього цента.

— Гроші потроху — це гірше, ніж зовсім ніякі, — відповіла вона (з черговим посмиком голови й форканням). — Про це кожна жінка знає. Компанія «Фаррингтон» заплатить усе одразу, і їхнє уявлення про високу ціну мусить бути безмірно щедрішим за твоє. І в Лінкольні я ніколи не житиму. Се навіть не місто, а всього лише звичайне село, де церков більше, ніж нормальних будинків.

Ви розумієте мою ситуацію? Чи ви не бачите той «глухий кут», куди вона мене загнала? Хіба я не можу розраховувати принаймні на крихту вашого співчуття? Ні? Тоді слухайте оце.

На початку квітня того року — рівно за вісім років до сьогоднішнього числа, наскільки я пам'ятаю — вона підійшла до мене вся така превесела й сяюча. Більшу частину того дня вона провела у «салоні краси» в Мак-Куку⁴, і волосся обрамлювало їй щоки товстенькими буклями, які нагадали мені ті рулончики туалетного паперу, що їх можна побачити в клозетах готелів та заїзних дворів. Вона сказала, що має якусь ідею. Ідея полягала в тім, що нам варто було б продати компанії «Фаррингтон» разом і ті 100 акрів, і всю ферму. Вона вважала, що вони куплять усе, аби лиш отримати ту ділянку її батька, котра лежала близько до залізниці (і, мабуть, вона мала рацію).

— А тоді, — промовила та зухвала мегера, — ми можемо поділити гроші, розлучитися й розпочати нові життя окремо одне від одного. Нам обом зрозуміло, що саме цього тобі хочеться. — Ніби їй самій не хтілося того ж самого.

— Ага, — сказав я (мовби всерйоз обмірковуючи ту її ідею). — А з ким із нас залишиться хлопець?

— Звісно ж, зі мною, — відповіла вона, витріщившись. — Чотирнадцятирічний хлопчик потребує матері.

Того ж дня, з розповіді про найновіший план його матері, я почав «обробляти» Генрі. Ми з ним сиділи в повітці на сіннику. Я утримував на лиці щонайсумніший вираз і промовляв із найсумнішими інтонаціями, малюючи картини того, на що скидатиметься його життя, якщо його матері дозволити впровадити цей план: як він не матиме ані ферми, ані батька, як він потрапить до набагато більшої школи, позбавлений усіх своїх друзів (більшість котрих він знає змалку), як, щойно опинившись у тій новій школі, він буде змушений битися за гідне собі місце серед незнайомців, котрі сміятимуться з нього,

називаючи сільським телепнем. З іншого боку, говорив я, якщо б нам вдалося утримати всю землю, я певен, ми могли б розрахуватися за всіма нашими зобов'язаннями перед банком ще до настання 1925 року і щасливо жити без боргів, дихаючи свіжим повітрям, замість того, аби бачити, як нашим чистесеньким колись струмком від світанку й до заходу сонця спливають свинячі тельбухи.

— Отже, що тобі більше подобається? — спитав я після того, як змалював йому цю картину у таких яскравих подробицях, на які лишень тільки був здатний.

— Залишитися з тобою, татуню, — відповів він. І сльози струменіли йому по щоках. — Але чому ж їй треба бути такою... такою...

— Продовжуй, — заохотив я. — Правда ніяк не може бути лайливою.

— Такою курвою.

— Бо більшість жінок ними й є, — сказав я. — Це невитравна частина їхньої натури. Питання в тім, що нам з цим робити.

Проте Підступник усередині мене вже подумав про старий колодязь позаду корівника, той, воду з якого ми використовували лише для змиву, бо він став такий мілкий і замулений — усього 20 футів завглибшки, лише трохи більший за дренажну яму. Залишалось одне питання: як до цього підвести його. А я мусив, ви, безумовно, це розумієте; я міг убити мою дружину, але мусив урятувати мого чудового сина. Який сенс у володінні 180 акрами землі — чи хоч би й тисячею, — якщо у вас нема нікого, з ким цьому порадіти і кому їх потім заповідати.

Я прикинувся, ніби обмірковую безумний план Арлетт з перетворення доброї ріллі на свинобійню. Я попрохав її дати мені час звикнути до цієї думки. Вона дозволила. А впродовж наступних двох місяців я обробляв Генрі, при звичаючи його до зовсім протилежної ідеї. Се виявилось не таким важким, як могло бути; він мав зовнішні риси своєї матері (самі знаєте, зовнішність жінки — це мед, яким чоловіків заманюють до жалливого вулика), але не її Богом прокляту впертість. Необхідно було лише домальовувати картину, яким буде його життя в Омасі або у Сент-Луїсі. Я висунув припущення, що навіть ці два переповнені людом мурашники можуть її не вдовольнити; вона може вирішити, що їй годиться тільки Чикаго.

— А тоді, — повідомив я, — може так статися, що у старших класах ти вчитимешся разом із чорними нігерами.

Він почав прохолодно ставитися до своєї матері; а після кількох спроб відновити його приязність — усі були недолугі, всі відкинуті ним геть — вона теж почала відповідати йому холодністю. Я (чи радше Підступник) торжествував. На початку червня я сказав їй, що, серйозно все обміркувавши, я вирішив, що ніколи не дозволю їй продати ті 100 акрів без боротьби; натомість я радше доведу нас усіх до руйнації й зuboжіння, якщо постане така потреба.

Вона сприйняла це спокійно. Вирішила самостійно пошукати юридичних порад (а Закон, як ми знаємо, стає другом будь-кому, хто йому за це платить). Я таке передбачав. І посміювався! Бо їй нічим було заплатити за такі поради. На той час я вже міцно тримав у руках всю невеличку готівку, яку ми мали. Генрі навіть віддав мені свої заощадження з глиняної скарбнички, коли я його про це попросив, тож вона не могла поцупити й звідти, хай хоч яким нікчемним було те джерело. Звісно, вона поїхала до офісу компанії «Фаррингтон» у Деланді, майже певна (як і я), що ті, хто очікує собі такого прибутку, забезпечать її юридичні витрати.

— Вони її підтримають, і вона переможе, — втокмачував я Генрі в повітці на сіннику, де ми з ним уже звикли вести наші розмови. Я не був іще цілком певний, але вже прийняв рішення, яке я поки що наважуся назвати хіба що «планом».

— Але ж, татуню, це несправедливо! — схлипнув він. Сидячи там, на сінні, він виглядав дуже юним, радше десятирічним, аніж хлопцем чотирнадцяти років.

— Життя саме таким і є, — відповів я. — Іноді єдине, що залишається, це самому брати те, що мусить тобі належати. Навіть якщо від цього хтось постраждає. — Я помовчав, спостерігаючи за його обличчям. — Навіть якщо хтось помре.

Він зблід.

— Татуню!

— Якщо її не стане, — сказав я, — все залишиться так, як було. Всі скандали припиняться. Ми могли б тут мирно жити. Я запропонував їй усе, що можу, хай би вона собі сама їхала, але вона не схотіла. Лишилося єдине, що я можу зробити. Що ми можемо зробити.

— Але ж я люблю її!

— Я теж її люблю, — сказав я. І це, попри всю вашу ймовірну недовіру, було правдою. Та ненависть, яку я відчував до неї тоді, у 1922 році, була більшою за будь-яку з тих, що їх може відчувати чоловік до будь-якої жінки, бо в моїй ненависті присутня була частка любові. І хоч би якою прикрою й упертою не вбачалася Арлетт, усе ж таки вона була добросердою жінкою. Наші «подружні стосунки» ніколи не припинялися, хоча, після того як почалися суперечки щодо тих 100 акрів, наші злягання в темряві чимдалі більше ставали схожими на парування тварин.

— Це не мусить бути болячим, — сказав я. — А коли все закінчиться... тоді...

Я повів його поза корівник і показав той колодязь, і там він вибухнув гіркими слізьми.

— Ні, татуню. Тільки не це. Хоч би щось інше.

Але коли вона повернулася з Деланда (Гарлен Коттері, наш найближчий сусіда підвіз її більшу частину шляху у своєму «Форді», висадивши там, де їй залишилося пройти пішки лише дві милі) і Генрі почав благодіяти їй «відступитися, щоби ми могли стати знову нормальною родиною», їй урвався терпець і вона ляснула йому по губах, наказавши перестати скиглити, наче цуценя.

— Твій батько заразив тебе своєю боязливістю. Гірше того, він заразив тебе своєю захланністю.

Ніби вона сама була вільна від цього гріха!

— Юрист запевнив мене, що земля моя і я можу робити з нею все, що мені заманеться, а я бажаю її продати. А щодо вас двох, ви можете залишатися сидьма сидіти тут, щоб разом нюхати запах смалених свиней, самим собі готувати їжу, самим собі стелити ліжка. Будеш, сину мій, тягти плуга цілими днями, а ночами читати його безкінечні книжки. Йому вони небагато користі принесли, але тобі, можливо, краще зарадять. Хтозна?

— Мамуню, це несправедливо!

Вона поглянула на власного сина так, як жінка може поглянути на незнайомця, котрий наважився торкнутися її руки. І як же втішилася моя душа, коли я побачив, що він також дивиться на неї так само прохолодно.

— Можете йти собі до дідька обоє. А щодо мене, я поїду в Омаху й відкрию магазин одягу. Отак я собі уявляю справедливість.

Ця розмова мала місце у запилюженому палісаднику між будинком та корівником, і ті її слова про те, якою вона уявляє собі справедливість, були останніми. Здіймаючи куряву своїми елегантними міськими туфлями, вона гордо рушила подвір'ям до будинку, зайшла всередину і пристукнула за собою двері. Генрі обернувся, дивлячись на мене. У нього в кутику рота показалася кров і нижня губа напухала. Лють у його очах була тієї дикої, бездомішкової природи, яку можуть відчувати лише підлітки. Це та лють, що не зважає на ціну. Він кивнув головою. Я кивнув у відповідь, так само похмуро, хоча всередині мене скалився Підступник.

Той ляпас став підписом під її смертним вироком.

Через два дні, коли Генрі знайшов мене серед молоді кукурудзи, я побачив, що він знову послабшав. Мене це не стривожило і не здивувало; роки між дитинством і дорослістю сповнені поривів, і ті, хто їх проживає, вертаються, немов оті флюгери, що їх дехто з фермерів тут, на Середньому Заході, полюбляє встановлювати на своїх силосних вежах.

— Не можна нам, татуню, — мовив він. — Вона перебуває в Облуді. А Шеннон каже, що всі, хто помирає в облуді, потрапляють до Пекла.

«*Клята Методистська церква з її клятим Методистським юнацьким братством*»⁵, — подумав я... проте Підступник тільки усміхнувся. Наступні десять хвилин ми балакали на теологічні теми серед зеленої кукурудзи, а над нами повільно сунули хмарки раннього літа, найкращі хмарки — ті, що пливуть, наче шхуни, тягнучи за собою кільватерні струмені тіней. Я пояснив йому, що якраз навпаки: замість послати Арлетт до Пекла, ми пошлемо її на Небеса.

— Бо замордований чоловік або жінка помирає не в Божий час, а в Людський, — говорив я. — Він... або вона... втрачає життя до того, як він... або вона... зможе спокутувати свої гріхи, отже, всі облуди мусять бути прощеними. Якщо роздивлятися на це під таким кутом зору, то кожен убивця є свого роду Воротами до Неба.

— Але як щодо нас, татуню? Хіба ми не потрапимо до Пекла?

Я повів рукою довкола, показуючи на поля, що буяли свіжою зеленню.

— Як ти можеш таке казати, коли бачиш Рай навкруг нас? А вона ж воліє прогнати нас звідси точно так само, як янгол з палаючим мечем

прогнав колись Адама і Єву з їхнього саду.

Він вдивлявся у мене, занепокоєний. Сумний. Мені ненависно було морочити власного сина у такий спосіб, але в глибині душі я вірив тоді й продовжую вірити в це дотепер, що не я наробив йому всього того, а вона.

— І ще подумай, — продовжив я, — якщо вона поїде в Омаху, вона ще глибше закопається у Прірву-Пресподницю. Якщо вона забере тебе з собою, ти станеш міським хлопцем...

— Ніколи не стану! — він вигукнув це так голосно, що аж ворони на огорожі змахнули крилами і, здійнявшись, майнули вихором вгору, у синє небо, немов шматки копіювального паперу.

— Ти юний, отже, станеш, — сказав я. — Ти забудеш все оце... навчишся жити по-міському... і почнеш викопувати собі власну яму.

Якби він мені закинув, що вбивці не мають надії на возз'єднання зі своїми жертвами на Небесах, мене б це могло загнати в кут. Проте або його теологія не простягалася аж так далеко, або він не бажав міркувати про такі речі. А й чи існує Пекло, чи ми створюємо його самотужки тут, на землі? Думаючи про перебуті вісім років мого життя, я схиляюся до останнього.

— Як? — спитав він. — Коли?

Я йому розповів.

— І ми зможемо після всього жити тут?

Я сказав, що так, зможемо.

— А їй не буде боляче?

— Ні, — запевнив я. — Все відбудеться швидко.

Здавалося, його це задовольнило. Та все одно нічого могло не відбутися, якби не сама Арлетт.

Ми домовилися зробити це в якусь із суботніх ночей у середині місяця червня, котрий був тоді так само гарним, як і всі, які я пам'ятаю. Літніми вечорами Арлетт іноді випивала склянку вина — хоча рідко більше. На це існувала поважна причина. Вона належала до тих людей, котрі ніколи не вип'ють дві склянки без того, щоб далі не випити четверту, а тоді й шосту, а потім і цілу пляшку. А тоді й іще пляшку, якщо та є.

— Я мушу бути дуже обережною, Вілфе. Мені це надто сильно подобається. На моє щастя, я маю сильну волю.

Того вечора ми сиділи на ґанку, дивлячись, як над полями завмирає останнє світло, слухаючи дрімотливе *рїїїїї* цвіркунів. Генрі перебував у своїй кімнаті. Він майже не торкнувся вечері, а коли ми з Арлетт усілися на ґанку в наші крісла-гойдалки з подушками на сидіннях, відповідно позначеними літерами МА і ТА, мені здалося, ніби я чую звіддала щось схоже на звуки блювання. Пам'ятаю, я подумав, що, коли надійде час, він нездатен буде зважитись піти до кінця. Його мати прокинеться наступного ранку в поганому гуморі, з «похміллям» і без знаття, як близько вона була від того, щоб ніколи більше не побачити чергового світанку в Небрасці. Однак я почав діяти за планом. Бо я був якимсь таким, як оті російські ляльки, що вкладаються одна в одну? Можливо. Можливо, кожна людина є такою. Усередині мене перебував Підступник, але всередині Підступника сидів сповнений надій Уповальник. Той парубок помер десь між 1922 і 1930 роками. Підступник, зробивши свою шкоду, зник. А без його схем і амбіцій життя перетворилося на порожнечу.

На ґанок я прихопив із собою пляшку, проте, коли я спробував наповнити її порожню склянку, вона прикрила її долонею.

— Тобі нема потреби робити мене п'яною, щоб отримати те, чого ти бажаєш. Я теж того хочу. Мені аж свербить.

Вона розсунула ноги й поклала руку собі на промежину, показуючи, де їй свербить. Усередині неї перебувала Соромітниця — можливо, навіть Хвойда — і вино завжди її вивільнювало.

— Та випий все одно ще склянку, — промовив я. — Маємо дещо відсвяткувати.

Вона з осторогою подивилася на мене. Навіть від одної склянки вина очі в неї звожились (немов душа її ридала за всім тим вином, яке вона хотіла б, та не могла випити) і в світлі призахідного сонця здавалися помаранчевими, як очі гелловінської маски з гарбуза зі свічкою всередині.

— Не буде судового позову, — повідомив я їй. — І розлучення не буде. Якщо компанія «Фаррингтон» зможе собі дозволити заплатити нам за мої вісімдесят акрів разом з твоєю сотнею, нашим суперечкам кінець.

Перший і єдиний раз за весь час нашого поривчастого подружнього життя в неї буквально *відпала* щелепа.

— Що ти кажеш? Що це я таке від тебе чую? Не мороч мені голову, Вілфе!

— Я не морочу, — промовив Підступник. Говорив він з чистосердечною щирістю. — Ми з Генрі багато балакали на цю тему...

— Останнім часом ви обидва таємничі, як ті злодії, це правда, — сказала Арлетт, прибравши долоню зі своєї склянки, і я скористався можливістю її наповнити. — Завжди у сіннику, або у дровітні, або сидите, схиливши голови один до одного, на дальнім полі. Я гадала, ви теревените про Шеннон Коттері, — форкнула вона, смикнувши головою.

Але мені здалося, що її обличчям також промайнула якась мрійливість. Вона сьорбнула вина зі своєї другої склянки. Два ковтки з другої склянки, і вона все ще могла б її поставити долі й піти до ліжка. Чотири, і я вже міг вручати їй цілу пляшку. Не кажучи вже про ще пару пляшок, котрі стояли в мене напоготові.

— Ні, — мовив я. — Ми балакали не про Шеннон. Хоча я дійсно примітив, як Генрі тримає її за руку, поки вони удвох проходять ті дві милі шляху, що ведуть до школи у Гемінгфорд-Хоум. Ми балакали про Омаху. Він хоче туди їхати, гадаю я, — мені не варто було намазувати їй занадто жирно, не після єдиної склянки вина і двох ковтків з другої. Вона була підозрілива за натурою, моя Арлетт, завжди вишукуючи глибинні мотиви. Ну, й звісно, наразі я їх дійсно мав. — Принаймні поміряти це на себе. Та й Омаха не так вже й далеко від Гемінгфорда...

— Так. Недалеко. Я казала вам це обом тисячу разів, — вона ковтнула вина і, замість того щоб поставити склянку долі, як робила це перед тим, затримала її в руках. Помаранчеве світло над західним обрієм поглибшало до потойбічного зелено-пурпурового сяйва, яке, здавалося, запалало в її склянці.

— Якби йшлося про Сент-Луїс, то була б інша справа.

— Я відмовилася від цієї ідеї, — сказала вона. Авжеж, звісно, це означало, що вона дослідила тамтешні перспективи й оцінила їх для себе як проблематичні. У мене за спиною, звичайно. Все за моєю спиною, окрім юриста тієї компанії. Та й з ним вона б зробила все також у мене за спиною, якби не хотіла використати цей факт як дрючок для мого побиття.

— Вони куплять усе разом, як ти гадаєш? — спитав я. — Всі 180 акрів?

— Звідки мені знати? — ковток; друга склянка спорожніла наполовину. Якби я зараз сказав їй, що вже досить і спробував забрати в неї вино, вона б відмовилася віддати склянку.

— Ти знаєш, я не маю в цьому сумнівів, — сказав я. — Щодо цих ста вісімдесяти акрів, як і щодо твого Сент-Луїса. Ти вже все з'ясувала.

Вона скоса кинула на мене хитрий погляд... а тоді вибухнула брутальним реготом.

— Можливо, й так.

— Сподіваюсь, ми могли б підшукати для нас якийсь дім на околиці міста, — сказав я, — звідки принаймні відкривається вид хоч на пару полів.

— Де ти міг би сидіти цілісінький день, не відриваючи гузна від крісла на ганку, заради різноманітності дозволивши всю роботу робити твоїй дружині? Давай, наливай. Якщо ми вже святкуємо, то давай святкувати.

Я наповнив обидві склянки. У мою вистачило лише трохи хлюпнути, оскільки я встиг зробити з неї тільки один ковток.

— Гадаю, я міг би знайти собі місце механіка. Легковики й вантажівки, але здебільшого сільськогосподарська машинерія. Якщо я можу підтримувати в робочому стані цей старий «Фармолл»⁶... — я скинув рукою в бік темного силуету трактора, що стояв біля корівника, — то й будь-що змушу працювати.

— Це Генрі тебе намовив.

— Він переконав мене, що краще скористатися можливістю стати щасливим у місті, аніж залишитися тут самому серед зубожіння, що безумовно очікує на мене.

— Хлопець виявляє здоровий глузд, і дорослий чоловік дослухається! Нарешті дочекалися! Алілуя!

Вона осушила склянку і простягнула її по добавку. Вхопивши мене за руку, вона прихилилася так близько, що я дочув кислий запах винограду в її віддиху.

— Вілфе, цієї ночі ти можеш отримати й те, що тобі найбільше подобається, — торкнулася вона тепер уже пурпуровим язиком собі середини верхньої губи. — *Оте непристойне.*

— Смакую наперед, — відповів я.

Якщо все йтиме по-моєму, цієї ночі дещо значно непристойніше мусить трапитись у ліжку, яке ми ділили з нею впродовж п'ятнадцяти років.

— Давай пок'ичемо Генрі, — мовила вона, починаючи вже ковтати слова. — Я бажаю поздоровити його з тим, що йому врешті розвиднилося.

(Чи я згадував про те, що дієслово *дякувати* було цілком відсутнє у вокабулярі моєї дружини? Напевне, ні. Мабуть, тепер це взагалі зайве робити.) Її очі спалахнули від якоїсь нової думки.

— Ми наллємо йому склянку вина! Він уже достатньо дорослий!

Вона стусонула мене ліктем, як це роблять оті перестарілі чоловіки, що їх можна побачити на лавах обабіч ганку суду, котрі сидять там і розповідають один одному брудні анекдоти.

— Якщо в нього трохи розв'яжеться язик, ми навіть дізнаємося, чи не дарма витрачав він свій час з Шеннон Коттері... мала хвойда, хоча волосся має гарне, тут ніде правди діти.

— Випий спершу ще склянку вина, — промовив Підступник.

Вона випила ще дві, таким чином покінчивши з пляшкою.

(Першою.) На той час вона вже співала «Авалон»⁷ найкращим зі своїх фіглярських голосів, підкочуючи очі своїм найефектнішим фіглярським манером. Це було боляче бачити, а ще болючіше чути.

Я пішов до кухні по нову пляшку вина і вирішив, що вже й справді час покликати Генрі. Хоча, як уже було сказано, великих надій я не мав. Я міг зробити все, лише якщо він виступить моїм добровільним співучасником, але в глибині душі я вважав, що він збентежиться, щойно спливе час балачок і настане час діяти. Ну, якщо й так, тоді ми просто покладемо її до ліжка. Вранці я їй скажу, що передумав продавати мою отчу ферму.

Прийшов Генрі й ніщо в його блідому, скорбному обличчі не спонукувало до надії на успіх.

— Татуню, — шепнув він, — гадаю, я не зможу. Це ж *мама*.

— Ну, як не зможеш, то й не зможеш, — погодився я, і в цих моїх словах і зблизька не було Підступника. Я змирився; що буде, те й буде. — У будь-якому разі, вона щаслива уперше за багато місяців. П'яна, але щаслива.

— Не просто напідпитку, а насправді *п'яна*?

— Не дивуйся; робити все по-своєму для неї єдиний спосіб відчувати себе щасливою. Ти за свої чотирнадцять років життя з нею мусив би про це вже знати.

Суплячись, він нашорошив вуха туди, де на ґанку жінка, котра його народила, завела незграйно, проте слово в слово, «Брудного Мак-Гі»⁸. Генрі геть спохмурнів, почувши цю бурдейну баладу, можливо, через її приспів («Вона воліла допомогти йому запхнути/Бо то ж був знову той Брудний МакГі»), хоча радше через те, яким манером випльовувала ці слова його мати. Лишень минулого року Генрі склав Присягу в таборі Методистського юнацького братства в День праці⁹. Я стиха радів його шоку. Якщо підлітки не вертяться на всі боки, як флюгери на потужному вітрі, вони стають закостенілими, мов пуритани.

— Вона хоче, щоб ти приєднався до нас, випив склянку вина.

— Татуню, ти ж знаєш, я пообіцяв Господу, що ніколи не питиму.

— Ти вирішиш це з нею, вона хоче відсвяткувати. Ми продаємо ферму й переїздимо до Омахи.

— Ні!

— Ну... побачимо. Все залежить від тебе, синку. Виходь на ґанок.

Побачивши Генрі, його мати п'яно підвелася на рівні, обхопила руками сина за попереки, якимось аж занадто притискаючись до нього своїм тілом, і почала покривати його обличчя екстравагантними поцілунками. Неприємно смердючими, судячи з його гримас. Тим часом Підступник знову наповнив її спорожнілу склянку.

— Нарешті ми всі разом! Мої чоловіки набралися глузду! — Вона підняла склянку, вітаючи нас, і вихлюпнула добрячу порцію собі на груди. Розсміялася, підморгуючи мені. — Якщо твоя ласка, Вілфе, можеш злизати вино з мене трішки пізніше.

Генрі дивився на неї з відразливим замішанням, тимчасом як вона гепнулася назад у крісло, задрала свої спідниці й заштовхала їх собі між ноги. Вона помітила його погляд і розреготалася.

— Не треба нам тут святенництва. Я бачила тебе з Шеннон Коттері. Маленька хвойдочка, але має гарне волосся, та й фігурку показну. — Вона допила вино і зригнула. — Якщо ти ще не обмацав її всю, ти просто дурень. Але треба бути обережним. Чотирнадцять — не замалий вік для одруження. Тут у нас, на серединних рівнинах,

чотирнадцять — не замалий вік для одруження навіть із власною кузиною.

Нареготавшись, вона знову простягнула свою склянку. Я наповнив її з другої пляшки.

— Татуню, їй уже достатньо, — мовив Генрі несхвально, незгірш за якогось проповідника. Над головами з'явилися перші зірки, підморгуючи згори неозорій пласкій порожнечі, яку я так любив усе життя.

— Ой, ну, я не знаю, — відповів я. — *In vino veritas*, як пише Пліній Старший... в одній з тих книг, з яких завжди так іронічно глузує твоя мати.

— *Рука на плузі цілий день, а ніс у книзі всеньку ніч*, — проспівала Арлетт. — Окрім, коли він пореється дечим у мені.

— *Мамуню!*

— *Мамуню!* — перекривила вона і простягнула руку зі склянкою в напрямку ферми Коттері, хоча та стояла надто далеко від нас, щоб бачити тамтешні вогні. Нам їх не було б видно, навіть якби вони жили на мильо ближче, оскільки кукурудза вигналася вже високо. Коли в Небраску приходить літо, кожен фермерський дім перетворюється на корабель, що пливе у безбережному зеленому океані. — За Шеннон Коттері і її новісінькі цицечки, а якщо мій син ще не знає, якого кольору в неї пипки, він просто телепень.

Мій син не відповів на це, але те, що я міг зрозуміти з його потемнілого обличчя, змусило Підступника втішитися.

Вона обернулася до Генрі і вхопила його за руку, обливши вином йому зап'ясток. Ігноруючи його кволе заперечливе нявчання, подивилася неочікувано жорстко йому у вічі й промовила:

— Тільки запам'ятай, коли злягатимешся з нею в кукурудзі або поза корівником, не шуруй в неї. — Вільну руку вона стиснула в кулак, виставивши середній палець і потикала ним собі навкруг промежини, означивши коло: ліве стегно, праве стегно, живіт справа, пупок, живіт зліва і знову ліве стегно. — Розвідай її всю і всюди, як тільки тобі схочеться, своїм Джонні Маком, аж поки йому не стане так гарно, що почне плюватися, але тримайся подалі від самого гнізда, якщо не хочеш опинитися в кайданах на все життя, як твої мамуня з татусем.

Він підвівся й пішов, так само не промовивши й слова, і я його не засуджую. Це була вкрай вульгарна вистава, навіть для Арлетт.

Напевне, він побачив, як прямо в нього на очах вона перемінилася з його матері — важкої жінки, але іноді любимої — на смердючу бурдейну мадам, що настановляє юного-зеленого клієнта. Само по собі це гидотно, а він же ще з такою ніжністю ставився до дівчини Коттері, й від того йому було значно гірше. Зовсім юні хлопці не можуть не підносити своїх перших коханих на п'єдестал, і якщо трапляється хтось, хто плює на їхнє божество... навіть якщо тим кимось є рідна мати...

Я дочув здаля, як він затріснув свої двері. А потім почулися також неголосні, проте явні схлипи.

— Ти поранила його почуття, — сказав я.

Вона висловила свою думку, що *почуття*, як і *справедливість* — це також останні притулки для слабаків. А тоді простягнула до мене склянку. Я її наповнив, розуміючи, що нічого зі сказаного зараз нею сама вона вранці не пам'ятатиме (повсякчас маючи на увазі, що вона й завтра буде тут і привітає наступний ранок) і все заперечуватиме — аж пінитиметься, — якщо я їй розповім. Я бачив її в п'яному стані й раніше, але аж такого вже давно не траплялося.

Ми закінчили другу пляшку (вона закінчила) і половину третьої, перш ніж її щелепа відпала на залиті вином груди і вона захропла. Проходячи через її здавлене таким чином горло, те хропіння нагадувало гарчання якоїсь злющої собаки.

Я обійняв її за спину і, підчепивши долонею під пахву, звів на ноги. Вона щось протестуюче промурмотіла і слабенько ляснула мене смердючою рукою.

— О'лиш ме'е с'о'ої. Я спа... хо...

— Зараз спатимеш, — сказав я, — але в ліжку, а не тут, не на ганку.

Я повів її — вона спотикалася й хропла, одне око заплющене, а друге, хоч і затуманене, дивиться — через вітальню. Відчинилися двері кімнати Генрі. Він став в одвірку, з безвиразним, набагато старшим за його справжній вік лицем. Кивнув мені. Лише один короткий порух голови, але він сказав усе, що мені потрібно було знати.

Я вмовив її до ліжка, зняв з неї туфлі і залишив її хропти з розчепіреними ногами і одною рукою, звислою з матраца додола. Я пішов назад до вітальні, де знайшов Генрі, котрий стояв біля

радіоприймача, який Арлетт приневолила мене придбати за рік до того.

— Вона не має права казати такі речі про Шеннон, — прошепотів він.

— Але ж казатиме, — відповів я. — Така вже вона є, така, якою її сотворив Господь.

— І вона не має права *забирати* мене від Шеннон.

— І це вона зробить, — сказав я. — Якщо ми їй дозволимо.

— А ти не міг би... Татуню, ти не міг би знайти їй адвоката?

— Невже ти гадаєш, ніби будь-який адвокат, якого я зміг би найняти за ті мізерні гроші, що маю в банку, зможе вистояти проти тих адвокатів, котрих компанія «Фаррінгтон» нацькує на нас? У них широчезний розмах в окрузі Гемінгфорд, а я можу розмахнутися хіба що своїм серпом. Вони тягнуться по ті 100 акрів, і вона єдиний для них шлях до їх отримання. Єдиний, але ти мусиш мені допомогти. Допоможеш?

Доволі довго він стояв мовчки. Стояв, похиливши голову, і я дивився, як сльози капають з його очей на плетений гачком килим-хідник. А потім він прошепотів:

— Так. Але якщо я мушу це побачити... я не певен, що тоді зможу...

— Є спосіб, коли ти зможеш допомогти, але не бачитимеш. Сходи-но до повітки й принеси джутовий мішок.

Він зробив, як я просив. Я пішов до кухні і взяв найгостріший з її різницьких ножів. Коли, повернувшись із мішком, він побачив ніж, обличчя його побіліло.

— Це конче мусить бути зроблено *цим*? А ти не міг би... подушкою...

— Це буде занадто повільно й занадто важко, — відповів я. — Вона борсатиметься.

Він прийняв мої пояснення так, ніби я до своєї дружини встиг убити вже дюжину інших жінок і добре розумівся на цій справі. Але ж я не розумівся. Просто я пам'ятав, що у всіх моїх напівпланах — іншими словами, в моїх мареннях про те, як я її здихаюся, — я завжди бачив саме цей ніж, котрий зараз тримав у руці. Отже, він і буде. Або цей ніж, або нічого.

Отак ми з ним і стояли у світлі гасових ламп — у Гемінгфорд-Хоум не було електрики, окрім як від генераторів, до 1928 року, —

дивлячись один на одного, в той час як велику нічну тишу, що живе в серцевині речей, зламував лише неприємний звук її хропіння. Проте у спальні перебувала ще й третя сутність: її невідворотна воля, котра існувала окремо від самої тієї жінки (ще тоді мені здалося, ніби я її відчув; тепер, через вісім років, я в цьому впевнений). Це історія з привидами, але привиддя було там присутнє ще навіть до того, як жінка, котрій воно належало, померла.

— Гаразд, татуню. Ми... ми відправимо її на Небо, — обличчя в Генрі посвітлішало від цієї думки. Яким мерзотним мені це видається тепер, особливо, коли я думаю про те, як він закінчив.

— Все відбудеться швидко, — запевнив я. Я змалку перерізував горла безлічі свиней і гадав, що так і буде. Проте помилявся.

Коротше казати. У ті ночі, коли я не можу заснути — а таких багато, — все прокручується знову й знову: кожен її смик, і кашель, і крапання крові елегантно уповільнено, тож хай розповідь про це буде якомога коротшою.

Ми ввійшли до спальні, я попереду з різницьким ножом у руці, мій син за мною з джутовим мішком. Ми ступали навшпиньках, але могли б іти хоч під брязкіт цимбалів, вона б не прокинулась. Я показав жестом Генрі, щоб став праворуч від мене, за її головою. Тепер ми вже чули не лише її хропіння, а й цокотіння «Біг Бена»¹⁰, будильника, що стояв на її нічній тумбочці, і дивна думка майнула мені: ми — як ті лікарі біля смертного ложа якогось визначного пацієнта. Хоча, я гадаю, лікарі біля смертного ложа, як правило, не тремтять зі страху й почуття провини.

«Прошу, нехай крові буде небагато, — думав я. — Нехай мішок її утримає. Іще краще, нехай Генрі заридає зараз, в останню хвилину».

Але він не заплакав. Можливо, боявся, що я за це його зненавиджу; можливо, змирився з тим, що вона відправляється на Небеса; можливо, він згадав той вульгарний середній палець, яким вона позначала коло на собі навкруг промежини. Я не знаю. Знаю лише, що він прошепотів: «Прощавай, мамуню», — і натягнув їй на голову мішок.

Вона хоркнула, намагаючись випручатися. Я сподівався, що засуну руку під мішок і там зроблю свою справу, але йому доводилося його міцно натягувати, щоб утримати її, тож я й не зумів. Я побачив, як її

ніс напинає мішок, стирчить, мов плавець акули. Я також побачив, який панічний вираз прозирає на його обличчі, і зрозумів, що довго він не витримає.

Я сперся одним коліном на ліжку, а рукою на її плече. А тоді різонув крізь мішок їй по горлу. Вона заверещала й почала ще дужче пручатися. Кров ринула крізь проріз у мішку. Руки її задерлися й почали молотити повітря. Генрі відсахнувся від ліжка з виском. Я сам намагався її утримати. Вона вхопилася за фонтануючий мішок руками, і я різонув по них, розсікши їй три пальці до кісток. Вона знову заверещала — звук був тонкий і пронизливий, як крижана скалка — і одна рука в неї впала назад, на ковдру, і там засмикалася. Я прорізавав ще одну криваву смугу в мішку, і ще одну, і ще. П'ять порізів загалом я зробив, перш ніж вона відштовхнула мене вцілілою рукою, а тоді нею ж, ривком вгору здерла джутовий мішок собі з обличчя. Цілком з голови його вона зняти не змогла — мішок зачепився їй за волосся й зависнув там, немов якийсь сітчастий очіпок.

Першими двома махами я розтяв їй шию, але тільки першим достатньо глибоко, щоб стало видно хрящі її дихального горла. Останніми двома я розкраяв їй щоку і рот, та так глибоко, що в неї з'явився клоунський вищир. Він простягнувся їй від вуха до вуха, демонструючи зуби. Вона видала утробне, здавлене ревіння, звук, який, мабуть, видає лев під час годівлі. Кров ринула з її горла просто на ковдру. Пам'ятаю, я подумав, що ця кров схожа на вино у тій склянці, яку вона тримала проти останнього світла дня.

Вона спробувала виборсатися з постелі. Я спершу остовпів, а відтак розлютувався. Не було жодного дня впродовж усього нашого шлюбу, коли б вона не творила мені якісь капості, і навіть тепер, під час нашого кривавого розлучення, йшла наперекір. Утім, чого іншого я ще міг очікувати?

— *Ой, татуню, зупини її!* — заверещав Генрі. — *Зупини її, ох, татуню, заради любові Господа нашого, зупини її.*

Я плигнув на неї, немов той палкий коханець, і притиснув до просяклої кров'ю подушки. Нові хрипкі гарчання з глибини її почикриженого горла. Очі її оберталися в очницях, розбризкуючи навкруги сльози. Я занурив руку їй у волосся, відсмикнув її голову назад і знову різонув їй по горлу. А тоді рвонув ковдру зі свого боку постелі і накрив їй голову. Вловивши все, окрім першого гейзера з її

яремної вени. Фонтан крові потрапив мені на обличчя, і тепер вона, гаряча, скрапувала в мене з підборіддя, з носа, з брів.

Вереск Генрі позаду мене припинився. Я озирнувся і побачив, що Бог пожалів його (припускаючи, що Він не одвернув лиця Свого, коли побачив, чим ми займаємось): Генрі зомлів. Почали слабшати її смикання. Нарешті вона вже посмирнішала... але я так і залишився лежати зверху, притискаючи її ковдрою, тепер просякною її кров'ю. Я нагадував собі, що вона ніколи нічого не робила легко. І виявився правий. Через тридцять секунд (жерстяний, придбаний за поштовим каталогом годинник їх відрахував) вона знову скинулася, цього разу вигнувши спину так енергійно, що ледь не зіштовхнула мене геть. «Тримайся верхи, ковбою», — подумав я. Чи, либонь, навіть промовив це вголос. Я того не пам'ятаю, ховай Боже. Все інше, але не це.

Вона затихла. Я відрахував ще тридцять жерстяних цоків, а потім ще тридцять, для певності. На підлозі поворушився, застогнав Генрі. Почав сідати, потім передумав. Він поповз у найдальший куток кімнати і згорнувся там клубком.

— Генрі? — погукав я.

Ані знаку від скорченої фігури в кутку.

— Генрі, вона мертва. Вона мертва, і я потребую допомоги.

Так само нічого.

— Генрі, пізно вже задкувати. Справу зроблено. Якщо ти не хочеш потрапити до в'язниці, а свого батька заслати на електричний стілець, тоді підводься на ноги і допоможи мені.

Він, хитаючись, рушив до ліжка. Волосся звисало йому на очі, котрі блищали крізь спітнілі кучері, немов очі якогось звірка, що ховається в чагарях. Він безперервно облизував собі губи.

— Не ставай у кров. Нам тут і так вистачить прибирати бруду — більше, ніж мені б хотілося, але ми з цим упораємося. Якщо не наслідимо по всьому дому, тобто.

— А я мушу на неї дивитися? Татуню, чи мушу я *подивитися*?

— Ні. Ні ти, ні я.

Ми загорнули її в ковдру, перетворивши постіль на саван. Щойно це було зроблено, як я усвідомив, що ми не зможемо пронести її таким чином через дім; у своїх напівпланах і мареннях я бачив не більше, як скромну цівочку крові, яка забруднить край ковдри прямо під її горлом (її акуратно перерізаним горлом). Я не передбачав, ба навіть не уявляв

реальності: біла стьобана ковдра виглядала пурпурово- чорною у притемненій кімнаті, насичена кров'ю, немов розпухла від води губка.

У шафі лежало клаптикове покривало. Я не зміг задавити коротку думку: що могла б подумати моя мати, якби вона побачила, яким чином я використовую цей з любов'ю вишитий нею весільний подарунок. Я розстелив покривало на підлозі. Ми скинули на нього Арлетт. І загорнули її в нього.

— Швидко, — сказав я. — Поки й це також не почало протікати. Ні... зачекай... сходи по лампу.

Він ходив так довго, що я вже почав боятися, що він утік. Потім побачив світло, воно дрижало, наближаючись коротким коридором повз його спальню до тієї, яку ми ділили з Арлетт. Були ділили. Я побачив сльози, що ручаями стікали по його восково-блідому обличчю.

— Постав її на комод.

Він поставив лампу поряд з книгою, яку я тоді читав: Сінклер Люїс, «Головна вулиця»¹¹. Я її так ніколи й не закінчив; мені *нестерпно* було дочитувати цей роман. При світлі лампи я показав на бризки крові на підлозі і калюжу прямо під ліжком.

— Протікає навіть крізь покривало, — промовив він. — Якби я знав, як багато в ній крові...

Я витряс подушку з наволочки і натягнув наволочку на торець покривала, наче шкарпетку на кровоточиву ступню.

— Тримай її ноги, — сказав я, — нам треба це зробити зараз же. І не зомлій знову, Генрі, бо я сам не впораюсь.

— Хотілося б мені, щоб це було сном, — промовив він, проте нахилився й обхопив руками протилежний кінець покривала. — Як ти гадаєш, татуню, це може виявитися сном?

— Ми будемо вважати це сном десь за рік від сьогодні, коли все вже буде далеко позаду, — у глибині душі я почасти в це вірив. — А тепер давай швиденько. Поки наволочка не почала протікати. Чи заразом і все покривало.

Ми понесли її по коридору, через вітальню і крізь передні двері, як ото бува переносять якийсь предмет з меблів, загорнутий у чохол для відвезення деінде. Опинившись на сходах ганку, я врешті почав дихати вільніше; кров надворі легко можна буде присипати.

З Генрі було все гаразд, поки ми не зайшли за ріг корівника, звідки вже видно стало старий колодязь. Його колом оточували дерев'яні кілки, щоб ніхто випадково не наступив на дерев'яну ляду, якою він був накритий. Кілки ті виглядали похмуро й лячно в зоряному світлі, Генрі, побачивши їх, видав задушений скрик.

— Це не могила для ма... ма... — тільки й спромігся він, а відтак зомлів і впав у бур'ян, що буяв позаду корівника. Раптом я опинився сам на сам з мертвою вагою моєї замордованої дружини. Я подумав, чи не опустити на землю цей гротескний сувій — він уже місцями розгорнувся, і звідти стирчала порізана рука, — почекаати, поки Генрі очуняє. Я вирішив, що гуманніше буде залишити сина лежати. Я потягнув її до краю колодязя, поклав на землю і підняв дерев'яну ляду. Приставляючи ляду до кілків, я відчув, як колодязь дихнув мені в обличчя: сморід застоюної води і гнилого бур'яну. Я спробував придушити нудоту, але програв. Ухопившись за два кілки, щоб утримати рівновагу, я переломився в поясі і виригав свою вечерю і ту дещицю вина, що встиг випити. Почувся лункий сплеск, коли воно впало у темну воду на дні колодязя. Цей сплеск, як і та думка: *«Тримайся верхи, ковбою»*, — перебуватимуть на відстані руки в моїй пам'яті всі наступні вісім років. Я буду прокидатися серед ночі з цим відлунням у голові, відчуваючи, як скалки з тих кілків впиваються мені в долоні, як відчайдушно я тримаюся за них заради життя свого.

Я порачкував від колодязя й перечепився об сувій із загорнутою в нім Арлетт. І впав. Її посмугована ножем рука була за пару дюймів від моїх очей. Я заштовхав її назад у покривало, а тоді поплескав дружину, немовби втішаючи. Генрі так і лежав у бур'яні, поклавши голову собі на руку, наче на подушку. Схожий на дитину, що заснула в жнива після виснажливого дня. Згори до нас сяяли тисячі й десятки тисяч зірок. Я бачив сузір'я — Оріон, Кассіопею і Ківш, які мені колись уперше показав мій батько. Далеко був гавкнув Рекс, собака Коттері, і знову замовк. Пригадую, я тоді подумав: *«Ця ніч ніколи не скінчиться»*. І це було слушно. В усіх важливих сенсах вона так відтоді й не скінчилася ніколи.

Я взяв сувій у руки, а він смикнувся.

Я застиг, затамував подих, попри бухкаюче серце. *«Насправді мені це здалося»*, — подумав я. Я чекав нового ворущіння. Чи, може, що

з покривала виповзе її рука і спробує вхопити мене за зап'ясток своїми порізнаними пальцями.

Нічого такого не було. Я собі все уявив. Звісно, що так. Отже, я угніздив її в колодязь. Я побачив, як розгорнулося покривало з того кінця, що не був прихоплений наволочкою, а тоді почув сплеск. Набагато голосніший за той, коли я зблював, але тепер разом з хлюпом прозвучало також глухе «гуп». Я знав, що там мілко, але сподівався, що води в колодязі достатньо, щоб її покрити. Той гуп повідомив мені, що я помилявся.

Вересклива сирена реготу завелася позаду мене, звук настільки близький до безумства, що мені приском обсипало шкіру від улововини сідниць до потилиці. Очуняв і звівся на ноги Генрі. Ні, навіть більше того. Він скакав під корівником, розмахуючи руками в бік усіяного зірками неба, і реготав.

— Мама в колодязі, а мені байдуже! — виспівував він. — Мама в колодязі, а мені байдуже, бо властителька моя відійшла *ге-е-е-ть*.

Я підхопився до нього за три стрибки і лягнув з усією можливою силою, залишивши криваві відбитки пальців на покритій пушком щоці, котра ще ніколи не відчувала доторку бритвеного леза.

— Замовкни! Зараз далеко чути! Ти... дурний хлопчисько, ти знову розбудив того клятого собаку.

Рекс гавкнув раз, потім другий, загалом тільки три рази. А тоді знову тиша. Ми так і стояли: я вчепився руками Генрі в плечі, дослухаючись, схиливши набік голову. Піт стікав мені по потилиці. Рекс знову гавкнув і замовк. Якщо хтось із Коттері й прокинувся, вони, либонь, подумали, що пес гавкав на якогось єнота. Принаймні я на це сподівався.

— Іди в дім, — сказав я. — Найгірше вже закінчилося.

— А чи так, татуню? — він серйозно подивився на мене. — Чи справді так?

— Так. З тобою все гаразд? Ти не збираєшся знову зомліти?

— А я був зомлів?

— Так.

— Усе гаразд. Я просто... я не знаю, чому це я так реготав. Я був збентежений. Бо відчув полегшення, гадаю, так. Усе скінчилося!

З нього вирвалося хихотіння, і він лягнув себе по губах, затуляючи рота, немов маленький хлопчик, котрий випадково промовив погане

слово перед своєю бабцею.

— Так, — кивнув я, — все скінчилося. Ми залишаємося тут. Твоя мати втекла до Сент-Луїса... або, можливо, до Чикаго... але ми залишаємось тут.

— Втекла?.. — поглядом він поплив до колодязя, до ляди, притуленої до трьох кілків, від яких чомусь віяло такою похмурістю в зоряному світлі.

— Так, Генку, вона втекла, — його мати не терпіла, коли я називав його Генком, казала, що це простолюд так називається, але тепер вона вже нічого проти цього не могла зробити. — Вшилася, залишивши нас напризволяще. І ми, звісно, дуже журимося, але наразі робота не може чекати. І школа теж.

— І я, як і раніше, можу... дружити з Шеннон?

— Звичайно, — підтвердив я, внутрішнім зором побачивши той середній палець, котрим Арлетт тицяла собі навкруг промежини, позначаючи хтивє коло. — Звісно, що можеш. Але якщо в тебе з'явиться щонайменше бажання *сповідатися* перед Шеннон...

Жахом спалахнуло його обличчя.

— Ніколи!

— Це зараз ти так думаєш, і я радий цьому. Але якщо таке бажання з'явиться коли-небудь, запам'ятай: вона від тебе втече.

— Афшеш, втече.

— А тепер іди до хати і дістань з комори обидва відра для прання. А краще, принеси ще й два молочних відра з корівника. Налий води в них з кухонного насоса та намішай туди отого пінявого, що вона його тримає під рукомийником.

— Мені нагріти воду?

Я почув слова моєї матері: «*Для крові тільки холодна вода, запам'ятай це*».

— Нема потреби, — сказав я йому. — Я прийду слідом, лишень тільки накрию колодязь знову льодою.

Він уже було майже відвернувся, та раптом вхопив мене за руку. Пальці в нього були жахливо холодними.

— Ніхто ніколи не мусить дізнатися про те, що ми зробили! — хрипло прошепотів він мені в обличчя.

— Ніхто й не дізнається, — відповів я набагато впевненіше, ніж почувався насправді. Все від початку пішло неправильно, і я починав

розуміти, що справа ніколи не буває такою, як мрія про справу.

— Вона ж не повернеться, правда?

— *Що?*

— Вона не буде навідувати нас привидами?

От тільки вимовив він «*наавид'ути*» тією сільською говіркою, почувши яку, Арлетт завжди смикала головою, пускаючи собі під лоба очі. І тільки тепер, через вісім років, я дійшов розуміння, як те його «*наавид'ути*» тоді прозвучало схожим на «*ненавидіти*».

— Ні, — запевнив я.

І виявився неправим.

Я зазирнув у колодязь, і хоча глибини його було лише 20 футів, у безмісячну ніч роздивився тільки білу пляму покривала. А може, то була наволочка. Я опустив на місце ляду, трохи її вирівняв і вже тоді вирушив до хати. Старався йти саме тим шляхом, яким ми несли наш жахливий сувій, навмисно тягнучи ноги, намагаючись разом стерти випадкові сліди крові. Вранці вже зроблю це як слід.

Я відкрив для себе тієї ночі дещо таке, чого не варто знати більшості людей: убивство — це гріх, убивство — це прокляття (звісно, власного розуму і душі, навіть якщо мають рацію атеїсти і загробного життя не існує), але вбивство — це також робота. Ми відчищали спальню, аж поки спина нам не подерев'яніли, потім пересунулися в коридор, далі до вітальні і нарешті на ґанок. Кожного разу, як нам здавалося, що ми вже закінчили, хтось із нас знаходив нову плямку. Коли світанок почав висвітлювати східний край неба, Генрі навколішки шкрябав щілини між дошками підлоги спальні, а я теж рачки у вітальні дюйм за дюймом досліджував сплетений Арлетт килим-хідник, вишукуючи ту єдину краплину крові, котра могла нас зрадити. Там не виявилось жодної — в цьому сенсі нам пощастило, — окрім одної краплі поряд, розміром як десятицентовая монета. Вона скидалася на краплю від порізу під час гоління. Я її відчистив, а тоді повернувся до нашої спальні, подивитися, як там Генрі. Йому на вигляд вже покращало, і сам я теж почувався краще. Гадаю, це завдяки приходу денного світла, котре, здається, завжди розвіює найгірші з наших страхів. Але коли Джордж, наш півень, видав своє перше бадьоре кукуріку, Генрі здригнувся. А відтак засміявся. Коротко, ніби в тім сміху було щось

негідне, але це мене не злякало так, як той його регіт, коли він опритомнів між корівником і старим колодязем для худоби.

— Я не можу йти сьогодні до школи, татуню, я дуже втомився. І... я гадаю, люди можуть про щось здогадатися з мого обличчя, особливо Шеннон.

Я про школу навіть і не подумав, що вкотре вказало мені на моє напівпланування. На моє через-гузно-напівтупування. Я мусив би відсунути цю справу на той час, коли наша окружна школа розпустить учнів на канікули. Це означало, зачекати усього лиш якийсь тиждень.

— Ти можеш залишатися вдома до понеділка, а потім скажеш учителеві, що в тебе був грип і ти не хотів поширювати його на решту вашого класу.

— Це не грип, але я дійсно хворий.

І я теж почувався хворим.

Ми розстелили чисте простирадло, діставши його з її шафи для білизни (так багато речей в тому домі були її... але перестали бути), і звалили на нього закривавлену постіль з ліжка. Звісно, матрац теж був у крові і тому також мусив зникнути. Ми мали інший, не такий хороший, у задній повітці. Я зав'язав у вузол постіль, а Генрі поніс матрац. До колодязя ми підійшли якраз перед тим, як настав час над обрієм вигулькнути сонцю. Небо вгорі було ідеально чистим. Гарним обіцяв бути день для кукурудзи.

— Я не можу туди дивитися, татуню.

— Тобі й не треба, — відповів я і вкотре підняв дерев'яну ляду. Я подумав, що мусив би перш за все залишити її відкритою — *думай наперед, економ зусилля*, любив повторювати мій татусь, — але зрозумів, що нізащо не зміг би. Ніколи, після того як відчув (чи подумав, ніби відчув) той її останній слабенький смик.

Зараз мені вже видно було до дна, і те, що я побачив, було жахливим. Вона приземлилася сидячи, з підломленими під себе ногами. Наволочка цілком розірвалася й лежала в неї на колінах, ковдра і покривало розгорнулися, розлігшись їй по плечах, мов якийсь хитромудрий палантин пані-леді. Джутовий мішок, що утримався в неї на голові на кшталт сітчастого чепчика, довершував картину: вона виглядала майже так, ніби вбралася, щоб провести вечір у місті.

«Так! Вечір у місті! Саме тому я така щаслива! Саме тому в мене усмішка від вуха до вуха! А ти звернув увагу, яка червона в мене

помада на губах, Вілфе? Я ніколи не дозволяла собі цей тон до церкви, хіба ні? Ні, це той тон, що його накладає жінка, коли хоче зробити своєму чоловіку оте непристойне. Спускайся сюди, Вілфе, чого ти соромишся? Не марнуй часу з драбиною, просто плигай! Покажи, як шалено ти хочеш мене! Ти ж уже зробив мені непристойність, дозволь тепер і мені тобі зробити!»

— Татуню? — Генрі стояв лицем до корівника, зсутулений, наче хлопчик, котрий чекає, що його ось-ось почнуть бити. — Чи все гаразд?

— Так.

Я ривком зсипав із вузла всю білизну, сподіваючись, що та потрапить прямо на неї і сховає той її жахливий, задертий угору вищир, але натомість примха протягу спрямувала все їй на коліна. Тепер вона вже сиділа в якихось дивних, заплямованих кров'ю покровах.

— Вона прикрита? Вона прикрита, татуню?

Я захопив матрац і теж угніздив його туди. Він спершу впав одним кінцем у темну воду, а тоді нахилився до круглої, викладеної каменем стіни, утворивши щось на зразок балдахіна над нею, приховавши нарешті її відкинуту назад голову з кривавою усмішкою.

— Тепер так.

Я опустив стару дерев'яну ляду на її місце, розуміючи, що попереду ще багато роботи: колодязь мусить бути засипаний. Ах, я й так припізнівся з цим, взагалі. Він давно становив небезпеку, тому-то я й обгородив його колом з кілків.

— Ходімо до хати, поснідаємо.

— Я не зможу і крихти проковтнути.

А проте він зміг. Обидва ми змогли. Я насмажив яєць з беконом і картоплею, і ми з'їли все до останньої крихти. Важка праця робить людину голодною. Це кожен знає.

Генрі спав до надвечір'я. Я не лягав. Деякий час просидів у кухні за столом, чашку за чашкою п'ючи чорну каву. Деякий час провів у полі серед кукурудзи, ходячи між рядами, слухаючи, як лопотить під легким бризом її подібне до мечів листя. У червні, коли кукурудза зростає, вона балакає, це так схоже, ледь не людською мовою. Декого це бентежить (є такі дурні, котрі кажуть, що це саме звук зростання

кукурудзи), а для мене завжди це тихе лопотання було втішливим. Воно прочищало мені розум. Тепер, сидючи в місті, у готельному номері, я журюся за ним. Міське життя — не життя для сільської людини; для такої людини таке життя само по собі є різновидом прокляття.

Сповідь, я вважаю, це теж важка робота.

Я ходив, слухав кукурудзу, намагався планувати, і нарешті я придумав *план*. Бо мусив, і не тільки заради себе.

Були часи, якихось років двадцять тому, коли чоловік у моєму становищі не мав би причин для неспокою; в ті дні чиїсь справи були тільки його справами, особливо, якщо це поважаний фермер: людина, котра сплачує всі податки, ходить до церкви в неділю, підтримує бейсбольну команду «Зірки Гемінгфорда» і голосує просто — за весь список Республіканської партії. Мені здається, в ті часи всякі речі траплялися на фермах у нашому краї, який ми зємо «серединним». Речі, які проходили не зауваженими, не кажучи вже про те, щоби про них кудись там доповідалося. У ті дні дружина чоловіка вважалася його власною справою, і якщо вона зникала, по тому й кінець.

Але ті часи відійшли, ба навіть якби вони й затрималися... існувала ж іще земля. Сто акрів. Компанія «Фаррінгтон» бажала тієї землі під свою Богом прокляту свинобійню, а Арлетт підвела їх до думки, що вони її дійсно отримують. Це означало небезпеку, а небезпека означала, що марення й напівплани більше не годяться.

Коли я після полудня повернувся до хати, почувався втомленим, але нарешті був з ясною головою і заспокоєний. Наші кілька корів ревли, пропущено бо було вранішнє доїння. Я виконав цю роботу, а потім вигнав їх на пасовище, де й залишив до заходу сонця, замість того щоби приганяти назад для доїння зразу після вечері. Їм було байдуже — корови сприймають усе таким, яким воно *надається*. Якби ж то Арлетт була хоч трохи схожою на якусь із наших корівок, міркував я, вона й зараз була б живою і мукала мені про купівлю нової пральної машини з каталогу «Мавпячий Ворд»¹². І я, очевидно, й купив би. Вона завжди вміла мене вмовити. Окрім, коли зайшлося про землю. З цим вона мала б бути розумнішою. Земля — чоловіча справа.

Генрі все ще спав. У наступні тижні він узагалі багато спав, і я йому дозволяв, хоча будь-якого іншого літа я заповнив би його дні вцент

роботою зразу після закінчення занять у школі. А свої вечори він заповнював би навідуванням Коттері або прогулянками степовим путівцем із Шеннон, вони тримали б одне одного за руки, дивлячись на схід місяця. У вільні від поцілунків моменти тобто. Я мав надію, що зроблене нами не зіпсує йому цієї солодкої розради, але боявся, що виявиться навпаки. Що я все зіпсував. І звісно ж, так і сталося.

Викинувши з голови ці думки, я сказав собі, що наразі достатньо вже й того, що він зараз спить. Мені треба знову навідатися до колодязя, і краще зробити це самому. Наше голе ліжко, здавалося, просто волає про вбивство. Я підійшов до шафи роздивитися її одяг. У жінок його завжди так багато, еге ж? Спідниці, і сукні, і блузи, і кофти, і спідня білизна — дещо з останньої таке складне й дивне, чоловікові навіть не розібратись, де там перед, де зад. Прибрати все звідти було б помилкою, бо пікап так і стояв у сараї, і «Модель-Т»¹³ під в'язом. Вона пішла пішки, взявши з собою тільки те, що могла понести. Чому вона не поїхала на «Т»? Бо я почув би, як заводиться мотор і зупинив її. Це виглядало доволі правдоподібним. Отже... одна валізка.

Я напакував до неї все, що, як я гадав, необхідне жінці, чого вона нізащо не полишила б. Поклав туди дещо найкраще з її біжутерії та фотокарточку її тата і мами в золоченій рамці. Я завагався перед туалетним причандаллям у ванній кімнаті, та вирішив полишити все на місці, окрім флакончика парфумів «Флоріент»¹⁴ з пульверизатором і її щітки для волосся з роговим держалном. На її нічній тумбочці лежав колись подарований їй пастором Гокінсом Новий Заповіт, але я ніколи не бачив, щоб вона його читала, отже, залишив його на місці. Зате взяв слоїк із пігулками вуглекислого заліза, котрі вона приймала під час місячних.

Генрі все ще спав, хоча тепер тіпався з боку в бік, наче вириваючись з обіймів поганих сновидінь. Я поспішив якомога швидше завершити свої справи, маючи на меті повернутися в хату до того, як він прокинеться. Я пішов за корівник, до колодязя, поставив валізку і втретє відчинив стару потріскану ляду. Слава Богу, не було поряд зі мною Генрі. Дякувати Богу, він не побачив того, що побачив я. Боюся, він міг би збожеволіти. Мене самого це видовище ледь не позбавило глузду.

Матрац виявився відкинутим убік. Перша думка моя була, це вона його відсунула, намагаючись вилізти назовні. Бо вона все ще жива. Вона дихала. Чи то так мені здалося спочатку. А далі, щойно крізь перший шок почала вигулькувати здатність мислити логічно — коли я запитав себе, від якого ж це дихання може здійснитися й опадати жіноча сукня не лише на грудях, а вся, від шиї до крайки подолу, — заворушилися її щелепи, немов вона намагалася заговорити. Втім, не слова виринули з її значно збільшеного рота, а пацюк, що ласував там її делікатесним язиком. Хвіст з'явився першим. А далі її нижня щелепа відслонилася ще ширше і він виліз задом, шукаючи собі пазурами задніх лап опору на її підборідді.

Пацюк ляпнувся їй у пелену, й відразу ж по цьому з-під її сукні потоком ринули його брати і сестри. В одного щось біле застрягло у вусах — шматочок її комбіне або, може, трусів. Я пожбурих на них валізу. Не міркував про це — в голові у мене гуло від жаху й огиди, — а просто кинув. Валіза потрапила їй на коліна. Більшість пацюків, та, либонь, усі, доволі легко її уникнули. А тоді кинулися до круглої чорної діри, котру до того був прикривав матрац (вони його, мабуть, і відвалили своєю масовою вагою), і вмент зникли. Я добре знав, що то за діра: жерло труби, по якій подавалася вода до лотків у корівнику, поки її рівень зовсім не впав і колодязь став зайвим.

Сукня на ній заспокоїлася, вляглася. Фальшиве дихання припинилося. Але вона *дивилася* на мене, а те, що здавалося клоунською усмішкою, тепер виглядало жахливим вищиром Медузи Горгони. Я помітив сліди пацючих укусів на її щоках, пипка з одного вуха пропала.

— Боже правий, — прошепотів я. — Арлетт, мені так жаль.

«Твої вибачення не приймаються, — здавалося, говорить її погляд. — А коли мене знайдуть отаку-от, з погризеним пацюками мертвим лицем і зжованою в мене під сукнею білизною, ти відразу ж блискавкою відлетиш до Лінкольна. І останнє, що ти побачиш, буде моє обличчя. Ти бачитимеш мене, коли електрика буде смажити тобі печінку і вогнем палитиме твоє серце, а я усміхатимусь».

Я поклав на місце ляду і поплентався до корівника. Там ноги мене зрадили і, якби був на сонці, я б майже напевне зомлів, як Генрі минулої ночі. Але я досяг тіні, і після того як посидів хвилин п'ять, похиливши голову майже до колін, знову відчув себе самим собою.

Пацюки дісталися до неї — ну то й що? Хіба не до всіх нас вони дістаються врешті-врешт? Пацюки й хробаки? Рано чи пізно найміцніша домовина розвалюється і впускає життя живитися смертю. Такий у світі закон, тож яка різниця? Коли зупиняється серце й задихається мозок, наші душі або відлітають десь деінде, або просто мерхнуть. Як би воно не було, нас вже нема на місці, нікому відчувати, як обгризається з кісток, як пожирається наша плоть.

Я вирушив до будинку і вже дійшов до ганку, коли раптом мене зупинила думка: а як же те смикання? Що, як вона була жива, коли я закинув її у колодязь? Що, як вона була *все ще* жива, паралізована, нездатна поворушити нічим, окрім порізаних пальців, коли пацюки вилізли з труби і розпочали своє мародерство? Що, як вона відчувала того, котрий пробрався до її вигідно збільшеного рота і взявся...

— Ні, — прошепотів я. — Нічого вона не відчувала, бо ніякого смикання не було. Не смикалася вона. Вона була вже мертва, коли я її туди вкинув.

— Татуню? — погукав Генрі заспанним голосом. — Тату, це ти?

— Так.

— З ким ти балакаєш?

— Ні з ким. Сам до себе.

Я увійшов у дім. Він у спідній сорочці й трусах сидів біля кухонного столу зі збентеженим, нещасним виглядом. Волосся в нього стирчало вихорами, це нагадало мені, яким він був колись пуцьвірінком, як, регочучи, ганявся за курчатами по двору, а його песик Бу (тепер давно вже померлий) за ним по п'ятах.

— Хотілося б мені, щоб ми цього не робили, — промовив він, коли я сів напроти нього до столу.

— Що зроблено, то зроблено, і не може бути переробленим, — відповів я. — Скільки разів я тобі це повторював, синку?

— Та, либонь, мільйон, — він посидів кілька секунд із похиленою головою, а тоді підвів очі на мене. Почервонілі, налиті кров'ю очі. — Нас схоплять? Ми потрапимо у в'язницю? Чи...

— Ні. Я маю план.

— Ти вже мав план, що їй не буде боляче! І сам знаєш, *що* вийшло!

У мене аж рука засвербіла, так схотілося дати йому ляпаса, тому довелося утримувати ту руку другою. Не на часі були взаємні претензії. Крім того, він був правий. У тому, що все пішло

неправильно, винен я. «Окрім пацюків, — подумалось мені. — Вони не моя вина». Втім, насправді моя. Звісно, моя. Якби не я, вона б зараз поралась біля печі, готувала обід. Мабуть, розводячись знову й знову про ту сотню акрів, авжеж, але натомість жива та здорова, замість того щоб сидіти там, у колодязі.

«Пацюки вже, напевне, повернулися, — прошепотів голос у глибинах мого мозку. — Їдять її. Закінчать м'які частини, смачні, делікатесні, а потім...»

Генрі потягнувся через стіл торкнутися моїх зчеплених рук. Я здригнувся.

— Вибач, — промовив він. — Ми в цій справі разом.

Я був йому щиро вдячний за такі слова.

— Все з нами буде гаразд, Генку; якщо голови в нас залишатимуться тверезими, все буде добре. А тепер вислухай мене.

Він вислухав. З якогось моменту почав кивати. Коли я закінчив, він поставив мені єдине запитання: коли ми почнемо засипати колодязь?

— Поки ще рано, — відповів я.

— А це не ризиковано?

— Так, — кивнув я.

Через два дні, лагодячи ділянку огорожі приблизно за чверть милі від ферми, я побачив велику хмару куряви, що поволочилася над нашим путівцем від з'їзду на нього з шосе Омаха — Лінкольн. До нас прямували гості з того світу, частиною якого так пристрасно бажала стати Арлетт. Заткнувши за пояс молоток та обв'язавши собі поперек теслярським фартухом, у довгій кишені котрого деренчала купка цвяхів, я вирушив назад до хати. Генрі ніде не було видно. Ймовірно, він спустився до ручаю скупатися; можливо, спав у себе в кімнаті. Коли я дістався двору і вже сидів на дровітні, я впізнав машину, що волочила за собою півнячий хвіст: «Червона Бейбі»¹⁵, вантажівка Ларса Ольсена. Ларс був ковалем у Гемінгфорд-Хоум і ще гуртовим молочарем. Він також, за відповідну плату, міг прислужитися як шофер, і саме цю функцію виконував того червневого дня. Машина заїхала на подвір'я, змусивши спурхувати в неї з-під коліс Джорджа, нашого дратівливого півня, разом з його курячим гаремом. Раніше

BOOK2GO
ЕЛЕКТРОННІ КНИГИ

КУПИТИ